

ANNOTACE: *Problém zveřejňování informací v archeologii lze rozdělit do dvou okruhů: sdílení archeologických dat z terénních výzkumů a zveřejňování informací o archeologických lokalitách. Sdílení archeologických dat obsažených v nálezových zprávách považujeme za podmínku úspěšného rozvoje oboru. Argumenty proti vedou ve svém důsledku k negaci smyslu archeologie jako poznávání minulosti lidstva a obracejí archeologii zpět od vědy k umění. Ve společnosti, v které je deklarováno, že péče o archeologické dědictví je veřejným zájmem, lze jen stěží před veřejností utajovat archeologické lokality za účelem jejich ochrany, pokud takové utajení není stanoveno zákonem. Místo toho je třeba se zaměřit na řešení problému neoprávněných výkopů s využitím detektorů kovů a vymezit jasnou hranici mezi legálním detektorovým průzkumem a průzkumem nelegálním. Aby represe nelegálních výzkumů byla účinná, je nezbytné umožnit zainteresované veřejnosti participaci na ochraně archeologického dědictví mj. právě zveřejněním prostorových dat o archeologických lokalitách. Zveřejněním informací o archeologických lokalitách se archeologie stává jedním z činitelů tvorby životního prostředí.*

I. Úvod

Archeologické informace pro účely tohoto příspěvku můžeme rozdělit na dva druhy, z nichž každý vyžaduje specifické přístupy a způsoby zacházení. V prvé řadě hovoříme o archeologických datech z terénních výzkumů, která se souborně shromažďují do nálezových zpráv. Dalším druhem dat jsou informace o lokalitách, zejména takové, které umožňují prostorovou identifikaci.

V názvu tohoto příspěvku se objevuje v souvislosti s informacemi v archeologii jak termín *sdílení*, tak termín *zveřejňování*. Je to proto, že pod každým z těchto termínů si představujeme trochu odlišné procesy. Zatímco *zveřejnění* chápeme jako nevýběrové poskytování informací všem, a to bez ohledu na cílovou skupinu, *sdílení* je výběrové: sdílíme s tím, s kým sdílet chceme nebo musíme, tedy s konkrétní cílovou skupinou nebo skupinami. Sdílení nebo zveřejnění kromě cílové skupiny závisí také na druhu archeologické informace.

II. Sdílení informací z terénních výzkumů

Formální hledisko

Nálezové zprávy nahrazují archeologickou situaci *in situ* dokumentací *ex situ*, jež se tak spolu s fyzickými nálezy stává archeologickým pramenem. Archeologický pramen je veřejným statkem. Jelikož organizace oprávněné k provádění archeologických výzkumů jsou za stávajícího stavu výhradně právnické osoby, jsou nálezové zprávy zaměstnaneckým dílem podle § 58 autorského zákona.¹ Autorskému právu se v tomto případě plně vyhoví, pokud bude pramen řádně citován.²

Etické hledisko

Památkový zákon vymezuje, jakým způsobem jsou archeologické výzkumy hrazeny.³ Pokud by výhradním pořizovatelem výsledků archeologické-

ho výzkumu byl ten, kdo jej hradí, pak i právo ke zveřejnění by připadlo autorovi nebo příjemci a museli by si toto právo vzájemně upravit. Jak již bylo několikrát i v dokumentech s validitou právního dokumentu zdůrazněno,⁴ příjemcem výsledků záchranného archeologického výzkumu není ten, kdo jej platí, ani ten, kdo jej zrealizoval, ale je jím veřejnost: záchranný archeologický výzkum je prováděn ve veřejném zájmu. V tomto stanovisku dochází, domnívám se, ke vzácnému konsensu mezi archeologickou obcí a příslušnými úřady.

Přestože pro badatelské výzkumy nemáme žádné obdobné rozklady relevantních úřadů, lze analogicky dovozovat, že i badatelský výzkum hrazený z veřejných prostředků, tedy přerozdělením prostředků daňových poplatníků, je veřejným statkem. Konzumentem výsledků badatelských výzkumů hrazených z veřejných prostředků tak nepochybně musí být opět veřejnost, prostřednictvím nových poznatků o minulosti lidstva.

Teoretickou výjimkou z výše uvedeného pak mohou být badatelské výzkumy hrazené ze soukromých prostředků. Jedná se o výjimku, která je sice marginální, ale i tak by měla být v budoucnu v této diskusi vyřešena. V takovém případě by totiž mohl být výhradním pořizovatelem výsledků archeologického výzkumu ten, kdo jej hradí, a pak i právo ke zveřejnění by bylo předmětem dohody mezi autorem a mecenášem.

Trzení, že výsledky archeologického výzkumu jsou sice veřejným statkem, to však neznamená zveřejnění nálezové zprávy z těchto výzkumů, by bylo jen těžko obhajitelným oportunismem. Jedinou oprávněnou reakcí společnosti by muselo být omezení, respektive ukončení podpory archeologie prostřednictvím veřejných rozpočtů.⁵ Možná právě proto se objevují jiné argumenty proti zveřejňování nálezových zpráv, jejichž autoři sice sdílejí zmíněný oportunistický názor,

■ Poznámky

1 „Není-li sjednáno jinak, zaměstnavatel vykonává svým jménem a na svůj účet autorova majetková práva k dílu, které autor vytvořil ke splnění svých povinností vyplývajících z pracovněprávního nebo služebního vztahu. Takové dílo je zaměstnaneckým dílem.“ Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, § 58 odst. 1.

2 „Do práva autorského nezasahuje ten, kdo užije dílo při vyučování pro ilustrační účel nebo při vědeckém výzkumu, (...) jejichž účelem není dosažení přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, a nepřesáhne rozsah odpovídající sledovanému účelu; vždy je však nutno uvést, je-li to možné, jméno autora, nejde-li o dílo anonymní, nebo jméno osoby, pod jejímž jménem se dílo uvádí na veřejnost, a dále název díla a pramen.“ Ibidem, § 31, odst. 1.

3 Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, § 22 odst. 2.

4 Např. stanovisko Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže č. j. ÚOHS-D122/2009/VZ-4083/2009/540/PV ze dne 3. 4. 2009, kde se uvádí: „Podle tohoto ustanovení by tedy zadavatel měl zadávat předmět výzkumu v některém ze zadávacích řízení definovaných zákonem při kumulativním naplnění obou podmínek a to, že cena za provedení výzkumu a vývoje je hrazena výlučně zadavatelem a zadavatel je jediným uživatelem výsledků výzkumu a vývoje. S ohledem na dotazovanou problematiku lze konstatovat, že druhá podmínka v těchto případech není naplněna, jelikož výstupy záchranného archeologického výzkumu jsou určeny celospolečenskému užítí a uživatelem získaných výsledků není výlučně zadavatel.“

5 Srov. Ian Hodder, Cultural Heritage rights: From Ownership and Descent to Justice and Well-being. *Anthropological Quarterly*, Vol. 83, 2010, No. 4, s. 875: „Co se stane s myšlenkou, že kulturní dědictví vynikající univerzální hodnoty má být chráněno? Zdá se mi, že v dlouhodobé perspektivě kulturní dědictví bez společenské hodnoty nebude nadále financováno ani chráněno, ba dokonce nebude nadále ani definováno jako kulturní dědictví.“

avšak jsou si vědomi jeho třaskavosti. Hledají proto víceméně zástupný argument. Nejčastější argumenty tohoto druhu jsou: a) *Nálezová zpráva není jen nahrazením pramene in situ dokumentací, ale obsahuje i interpretaci, která je produktem autorským*; nebo: b) *I dokumentace, jež nahrazuje pramen in situ, v sobě obsahuje interpretaci archeologa, který dokumentaci prováděl. Dokumentace totiž není pouhý „obtisk“ archeologické situace, ale představuje svého druhu transformaci pramene, přičemž určujícím faktorem kvality této transformace pramene je archeologovo vzdělání, zkušenosti, uznávaná paradigma a otázky, jež si při terénním výzkumu klade*. Občas se vyskytne ještě jeden, třetí zástupný argument, a to ten, že bude-li hrozit aktuální nebezpečí exploatace nálezové zprávy jiným badatelem, „autora“ archeologického výzkumu bude těžší přesvědčit k tomu, aby nálezovou zprávu zpracoval a odevzdal. Pokud ovšem předpokládáme, že archeologický výzkum je profesionální, a nikoliv zájmová činnost, nelze se tímto argumentem seriózně zabývat.

Pokusme se však nyní oponovat argumentu, že nálezová zpráva obsahuje interpretaci, a je tedy autorským produktem. Oborové standardy pro nálezovou zprávu interpretaci neobsahují.⁶ Je tedy na každém badateli, jak interpretaci pojme; zda ji zakomponuje do nálezové zprávy, nebo si ji ponechá k autorské publikaci v odborném tisku. Jakkoliv ovšem interpretaci nálezové situace autor do nálezové zprávy zařadí, stále platí, že autorská práva vykonává zaměstnavatel, nikoliv autor samotný, a že autorskému právu se učiní zadost řádnou citací. Totéž platí i pro variantu archeologické dokumentace obsahující interpretační čili autorskou složku. Nad tímto argumentem se však musíme zastavit o něco déle. Odhlédneme přitom od argumentů technického rázu, mezi kterými vůdčí roli má tvrzení, že na větších archeologických výzkumech primární dokumentaci nepořizují vysokoškolsky vzdělaní archeologové, ale zaučení dokumentátoři, v lepších případech s letitou praxí. Odhlédneme od nich proto, že by nás mohly v diskusi odvést od toho podstatného.

III. Objektivita archeologického pramene a možnosti archeologického poznávání

Podstatná je totiž otázka: *Je archeologický pramen objektivní pouze ve svém přirozeném prostředí, tj. „in situ“? A dále: Je každý archeologický pramen transformovaný do dokumentace nejrůznějšího rázu automaticky subjektivní?* Domníváme se, že jedinou možnou odpovědí na obě tyto otázky, pokud nechceme popřít smysl archeologické práce, je „ne“. Pokud bychom si na obě otázky odpověděli „ano“, měl by pečlivě vedený, systematicky a plnohodnotně dokumentovaný terénní výzkum stejnou

hodnotu jako neverifikovaná, respektive nefalzifikovaná hypotéza vzniklá dedukcí.⁷ Tento protiklad, domníváme se, archeologie vyřešila již před několika desítkami let ve prospěch plnohodnotné dokumentace a přírodovědných přístupů. Samozřejmě u empirického výzkumu, jímž terénní výzkum nepochybně je, zůstává problém indukce, která nikdy není schopná poskytnout jistotu. Pro archeologické poznání můžeme využít známé Platónovo nahlížení do jeskyně, kde pozorovatel sleduje jenom odrazy – stíny skutečnosti. Jedná se o obraz Platónovy stěžejní gnoseologické myšlenky, již lze shrnout takto: Hmotný svět, který nás obklopuje a který poznáváme svými smysly, je odvozený od světa idejí, je jeho stínem. Ideje považuje Platón za jediný předmět pravdivého poznání. Hmotný svět se stále vyvíjí, vzniká a zaniká, zatímco svět idejí je neměnný a stálý. Smyslové poznání, jehož předmětem je hmotný svět, je druhotné, protože nás informuje pouze o zdánlivém bytí. Skutečné poznání, kterým se zmocňujeme světa idejí, je rozumové poznání.⁸ Badatelé věrní stejným pravidlům a standardům vědecké praxe mohou dosadit do Platónova modelu gnoseologické teze vlastního archeologického paradigmatu. Například: Hmotné pozůstatky minulosti, které nás obklopují a jsou součástí současného světa, jsou odvozeny od světa minulosti, jsou jeho stínem. Tyto pozůstatky minulosti v současném světě zkoumáme empiricky. Předmětem skutečného poznání je však minulý svět. Současný hmotný svět včetně pozůstatků minulosti se stále vyvíjí, vzniká a zaniká. Svět minulosti je neměnný a stálý. Empirické zkoumání je druhotné, protože nás informuje pouze o odrazu minulosti v hmotných pozůstatcích. Skutečné poznání, jímž se zmocňujeme minulého světa, je hypoteticko-deduktivní.

Uchýlit se výhradně k deduktivní metodě u terénního archeologického výzkumu nelze, zejména u těch výzkumů, které nejsou vyvolány archeologovou potřebou verifikovat vlastní teorii a které jsme zvyklí povšechně nazývat výzkumy záchrannými. Pokud se při zpracování terénního výzkumu nemůžeme bezvýhradně odchýlit od induktivní logiky a pokud v nás převládne přesvědčení, že existuje nějaký poznatelný svět minulosti, který je cílem našeho poznání,⁹ nezbyvá než uznat, že archeologie je ovládána postupnou aproximací.¹⁰ Vědecké paradigma je tak jen stadium na cestě k poznání.

IV. Nálezová zpráva jako archeologický pramen

Nálezová zpráva z většího výzkumu je poměrně komplikovaný materiál. Vzhledem k tomu, že jejím účelem je zachytit podstatu zaniklého archeologického pramene, je rychlost a obsaženost upřednostňována před složitějším strukturováním a jednoznačností výpovědi, která je na-

opak vyžadována pro odbornou publikaci. V nálezové zprávě tak kupříkladu většinou schází poznámkový aparát, pro odbornou publikaci nezbytný. Z dobře sestavené nálezové zprávy se čtenář poměrně rychle dozví základní údaje (např. prostorovou identifikaci nálezu), ale pro pochopení pramene musí vlastně archeologickou situaci znovu na základě obsažených dat rekonstruovat. To musí samozřejmě udělat i autor nálezové zprávy, pokud se k ní po čase vrací s cílem část výsledků publikovat v odborném tisku. Výhodu předchází znalosti z doby jejího sestavování čerpá autor s ohledem na kvalitu vlastní paměti a daný časový odstup. Z toho vyplývá, že jiná než triviální exploatace nálezové zprávy z obsáhlejšího výzkumu je pro ne-autora poměrně problematická. Také proto netriviální exploatace nálezových zpráv ne-autory není nijak běžná.

Při rekonstrukci pramene z nálezové zprávy a jeho interpretaci dvěma odborníky je velice pravděpodobné, že každý z nich dojde k odlišným závěrům. Nikoliv nutně ve smyslu antagonistickém (ale i to je možné), zato jistě ve smyslu komplementárním. Pokud budou odborníci tři, budou závěry také tři. Reinterpretace nálezové situace jiným odborníkem než tím, který vedl výzkum a zprávu sestavoval, se tak z tohoto pohledu jeví spíše archeologii prospěšná než naopak.

Jedině plným ponořením do problematiky obsažené v nálezové zprávě a reinterpretaci nálezové situace je také možné posoudit kvalitu provedeného výzkumu a popřípadě i míru objektivnosti jeho výpovědi. Nálezová zpráva je výsledkem empirického výzkumu a „*empirický vědecký systém musí dovolovat své vyvrácení zkušeností*“,¹¹ tedy jiným empirickým výzkumem, respektive porovnáním minimálně dvou srovnatelně realizovaných empirických výzkumů se stejně dostupnými výsledky.¹² Pokud nebudou mít k nálezové zprávě přístup jiní archeologové než ti, kteří ji sestavili, možnost posoudit, do jaké míry souhlasí zdokumentovaná nálezová situace s fakty, bude mizivá. Nutným sdílením nálezových zpráv s odbornou veřejností však neodpadá povinnost výsledky

■ Poznámky

⁶ Dostupné na internetových stránkách Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.: <http://www.arup.cas.cz/?cat=647>, navštíveno 15. 10. 2017.

⁷ Thomas Samuel Kuhn, *Struktura vědeckých revolucí*, Praha 1997, s. 147.

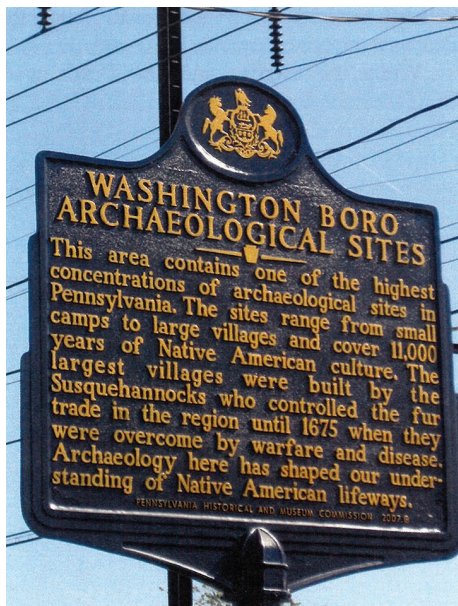
⁸ Platón, *Ústava*, 514.

⁹ Kuhn (pozn. 7), s. 169.

¹⁰ Karl Raimund Popper, *Logika vědeckého bádání*, Praha 1997, s. 6.

¹¹ Ibidem, s. 20.

¹² Srov. Kuhn (pozn. 7), s. 147.

1

Obr. 1. V USA má fyzická osoba právo na život a svobodu, pouze pokud tato osoba respektuje právo na život a svobodu ostatních; vzít někomu život znamená ztratit právo na ten vlastní. Stejně tak má fyzická osoba právo na zdraví, jen pokud si platí zdravotní pojištění. Archeologické lokality spojené s někdejší přítomností původních obyvatel Ameriky jsou důsledně označovány informačními tabulemi. Podle: Darvin L. Martin, *A Clash of Cultures. Native Americans and Colonialism in Lancaster County, Pennsylvania, Brownstown 2010, s. 14.*

výzkumu předávat dál, vně odborné komunity,¹³ jak konečně ukládá signatářským zemím i tzv. Maltská konvence.¹⁴ K ocenění archeologického dědictví veřejností však nedojde prostřednictvím plného zveřejnění nálezových zpráv, které jsou, jak již bylo v tomto příspěvku zmíněno, složitým a pro neodborníka těžko pochopitelným materiálem.

Zvláštní pozornost je však třeba věnovat i morální odpovědnosti správce, respektive správců oborových archivů, kde jsou nálezové zprávy soustředovány a odkud jsou redistribuovány. Nejde jen o případné pokušení správce využívat svěřená data k vlastní vědecké práci, kde správce musí postupovat obezřetněji než ostatní naroven si stojící přispěvatelé. Jde především o využití svěřených dat při přípravě vlastních záchranných archeologických výzkumů prováděných za úplatu. V takovém případě by mohlo dojít nejen k (ne)morálnímu střetu zájmů, ale i k flagrantnímu porušení autorského zákona, a to i pokud by se díla řádně citovala, protože není splněna podmínka, že účelem využití díla „není dosažení přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu“.¹⁵ Argument, že samo dosahování hospodářského prospěchu záchranným ar-

cheologickým výzkumem je především (a alespoň *de iure*) vyloučeno památkovým zákonem, konkrétně ustanovením o hrazení „nákladů“ záchranného archeologického výzkumu stavebníkem,¹⁶ jsme zpochybnili jako nerelevantní již dříve a na jiném místě¹⁷ poukazem na skutečnost, že v prostředí tržního hospodářství se i náklady jednotlivých oprávněných organizací, respektive archeologických výzkumů, mohou lišit v závislosti na rozdílných vstupech (mzdy, spotřeba pohonných hmot, ceny energií atd., ale též přístup k potřebným informacím). Správce dat by tak využíváním svěřených informací pro přípravu či realizaci svých záchranných výzkumů mohl snižovat jejich náklady a tím získat významnou hospodářskou výhodu před jinými oprávněnými organizacemi, které mají přístup k archivním datům jen zprostředkovaný nebo žádný. Za situace, kdy kolem hospodářské soutěže v archeologii v naší zemi není stále jasno,¹⁸ je autorský zákon jediný, o který se lze v této věci opřít.

V. Zveřejňování prostorových dat o archeologických lokalitách

Otevření hranic a liberalizace poměrů po roce 1989 znamenaly katastrofu zejména pro církevní památky v odlehlých místech českého pohraničí. Než stačila státní moc na tuto situaci zareagovat, nezbylo v řadě pohraničních kostelů z původního mobiliáře vůbec nic. Přes tuto katastrofální situaci jen málokoho napadlo, že řešením by bylo nové uzavření hranic a opětné uvalení státního monopolu na zahraniční obchod. Místo toho se hledala organizačně technická opatření, která většinou vedla ke stavebně-technickému nebo elektronickému zabezpečení ohrožených objektů. Ztráty jsou nedozírné, ale dnešní situace je již většinově stabilizována.

Obdobně se můžeme podívat na archeologické lokality. O tom, že archeologické lokality a nálezy, které obsahují, jsou veřejným statkem, asi netřeba diskutovat. Archeologický terénní výzkum odkryvem zničí většinu kontextuálních informací, jež si dává za úkol prozkoumat. Zároveň památky, ať už nemovitě nebo movitě (artefakty), jejich odkrytím uvádí do veřejného prostoru a ty se tak stávají veřejným statkem nejen z formálního a právního hlediska, ale i z hlediska morálního. Zde autorské hledisko nehraje roli. Chránit archeologické lokality jejich zamlčováním je jako řešit vykrádání kostelů v pohraničí uzavřením hranic. Obojí je nemorální. Stejně jako uzavírání hranic státním zřízením znamená omezování lidského práva svobodného pohybu, tak i tajení informací o archeologickém dědictví je omezováním určitého lidského práva. Stejně jako pacient s vážnou chorobou nemá ve svém důsledku prospěch

ze zamlčení skutečného stavu nebo diagnózy, ani veřejnost nemůže mít prospěch z toho, že archeologická lokalita bude zapřena (obr. 1).

Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948 uvádí, že „Každý má právo svobodně se účastnit kulturního života společnosti, užívat plodů umění a podílet se na vědeckém pokroku a jeho výtěžcích“.¹⁹ Toto relativně obecné prohlášení, přestože v něm není zmínka o historickém nebo kulturním dědictví, by bylo možno interpretovat jako právo na jakoukoliv archeologickou informaci, tedy i právo na to vědět, kde se nachází jaká archeologická lokalita, včetně práva tuto lokalitu navštívit.²⁰ Ian Hodder vyjmenovává řadu způsobů interakce lidí a kulturního dědictví: „Lidé mohou chtít mít přístup na památky, mohou chtít je využívat pro vzdělávání, mohou chtít mít možnost přispět k tomu, co je o památkách napsáno nebo je na nich projektováno. Lidé mohou chtít využít kulturní dědictví ke smíření či k vydělávání peněz; mohou chtít kulturní dědictví uložit do muzea, půjčit si ho, schovat, zamlčet nebo ho zničit.“²¹ Na závěr své studie o právu na kulturní dědictví vyjadřuje přesvědčení, že nechat předmět vysoké kulturní hodnoty přístupný pouze určité skupině kulturně uvažujících lidí znamená porušení základních lidských práv těch ostatních,²² a na tomto základě definuje právo na kulturní dědictví následovně: „Všichni mají právo participace na využití kulturního dědictví, které je důsledkem jejich bytí, a každý má

■ Poznámky

¹³ Např. Kornelia Kajda – Mikolaj Kostyrko, *Contemporary Dimension of Heritage Promotion – Towards socially engaged Archaeology*, *Sprawozdania Archeologiczne* LXVIII, 2016, s. 21.

¹⁴ Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy, Sběrka mezinárodních smluv č. 99/2000, čl. 9, Zvyšování veřejné informovanosti.

¹⁵ Viz pozn. 2.

¹⁶ „Je-li stavebníkem právnická osoba nebo fyzická osoba, při jejímž podnikání vznikla nutnost záchranného archeologického výzkumu, hradí náklady záchranného archeologického výzkumu tento stavebník; jinak hradí náklady organizace provádějící archeologický výzkum.“ Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, § 22, odst. 2.

¹⁷ Michal Bureš, *Česká archeologie v tržním prostředí*, in: Renata Šmidtová – Miroslav Popelka et al. (edd.), *Veřejná archeologie IV*, Praha 2013, s. 127.

¹⁸ K otázce soutěže, konkurence a výběrových řízení v archeologii viz dále Michal Bureš, *Management archeologického dědictví*, Plzeň 2014, s. 90–92.

¹⁹ Všeobecná deklarace lidských práv schválená Valným shromážděním OSN 10. prosince 1948, čl. 27, odst. 1.

²⁰ Hodder (pozn. 5), s. 867.

²¹ Ibidem, s. 870.

²² Ibidem, s. 878.

2

Obr. 2. Pokud by archeologické lokality a jejich prostorová data byly běžně zveřejňovány, mělo by být nemyslitelné, aby se nabízel k prodeji a zastavění 40hektarový pozemek se zřetelnými porostovými příznaky mohyl a dalších archeologických situací jako součást průmyslové zóny (k. ú. Odolena Voda). Foto: Pavel Kacl, 2006.

povinnost toto právo respektovat vůči ostatním.²³ Tato definice přesouvá představu společenského závazku z institucí památkové péče i na „ostatní uživatele“ kulturního dědictví.

Co konkrétně tedy zveřejněné archeologické lokality ohrožuje? V minulosti se jednalo především o povrchové sběry artefaktů a jejich zlomků, nejčastěji keramických nebo kamenných, prováděné neprofesionálními archeology. Dnes jsou to především neoprávněné výkopy spojené s využíváním detektorů kovů, anebo neoprávněné výkopy obecně. Ty se ovšem samostatně bez použití detektorů kovů vyskytují již jen sporadicky a pouze na určitém druhu památek (hradní zříceniny). Místo zamlčování, které by bylo možno považovat za porušování lidských práv, je třeba hledat opatření, jež ztráty na archeologickém dědictví na zveřejněných lokalitách minimalizují. Problémem tak přestává být otázka zveřejňování informací, ale stává se jí otázka používání detektoru kovů k nelegálním archeologickým výkopům.

Ve společnosti, v níž je deklarováno, že péče o archeologické dědictví je veřejným zájmem, lze jen stěží před veřejností utajovat archeologické lokality za účelem jejich ochrany. Jednalo by se o upřednostňování práv archeologů před ostatní veřejností. Místo toho je třeba se zaměřit na řešení problému neoprávněných výkopů s využitím detektorů kovů a alespoň vymezení jasnou hranici mezi průzkumem legálním a nelegálním.²⁴ Rovněž je třeba více se zaměřit na vzdělávání veřejnosti za účelem porozumění významu archeologického dědictví pro chápání minulosti i toho, co je pro toto dědictví hrozbou, a umožnit zainteresovaným participaci na ochraně archeologického dědictví mimo jiné právě zveřejněním prostorových dat o archeologických lokalitách.

Pokud je tedy principiálním posláním moderní péče o archeologické památky ochrana lokalit v jejich původním prostředí²⁵ a památková péče se nehodlá nadále omezovat jen na destruktivní záchranné výzkumy ohrožených lokalit, je zapotřebí změnit přístup v péči o archeologické dědictví z reaktivního na proaktivní. Bohužel ustanovení stávajícího památkového zákona vztahující se k archeologii²⁶ jsou s požadavkem záchranného výzkumu typicky reaktivní, přičemž proaktivní role péče o archeologické dědictví v územním plánování je v praxi slabá.²⁷ Jedním z mála způsobů, jak zvýšit proaktivitu za stávajícího právního stavu a jeho způsobů implementace, je zveřejňovat informace, které mohou přispět k přirozené ochraně lokalit veřejností. Součástí zveřejněných informací musí být i upozornění na to, co je pro lokalitu hrozbou, aby bylo zřejmé, že příjemce takové informace z řad široké veřejnosti má i svoji odpovědnost vůči dalším zájmovým skupinám včetně odborné veřejnosti (obr. 2).

VI. Závěr

Archeologická informace vypovídá implicitně něco o člověku obecně, o jeho vývoji, dovednostech, spolupráci, estetickém cítění, hodnotách. Podobně vypovídá implicitně o společnosti a její organizaci. Jde o to, interpretovat tyto implicitní poznatky tak, aby byly vyjádřeny explicitně archeologicky, ostatním relevantním vědám k jejich prospěchu, ale také aby sloužily společnosti prostřednictvím památkové praxe. Sdílení archeologických dat obsažených v náleзовých zprávách s odborníky je předpokladem úspěšně se rozvíjejícího oboru, a to nejen z památkového, ale především vědeckého hlediska. Argumenty proti vedou ve svém důsledku k negaci smyslu archeologie jako poznávání minulosti lidstva a obracejí archeologii zpět od vědy k umění.

Archeologické nálezy, památky a lokality nejsou jen artefakty, tedy věci a místa, kde se tyto věci nacházejí. Věci nejsou jen věcmi, ale mají svůj další význam. Jestliže hladíme psa, pak je to činnost rukou sem a tam, významově však vyjadřujeme kladný vztah k tomu zvířeti. Když archeolog provádí terénní výzkum v určitém místě, přispívá k poznání minulosti obecně a lokality zvláště, nebo k obojímu dohromady. Archeologický výzkum tedy mění dané prostředí, které není jen věcné, ale i historické a významové, ve vědomí. Ovlivňuje myslí lidí v místě žijících. Tím spoluvytváří místní prostředí, které se tak může stát přitažlivějším než doposud.

Památková, respektive veřejná archeologie tak přináší celé archeologii něco nového, co její ostatní disciplíny tak dobře nemohou. Záchranný výzkum přináší nové objevy, které doposud nebyly známy. Ve sdělovacích prostředcích se

často objevuje formulace, že „archeologové náhodou narazili na ...“, ale jakápak náhoda – když památková archeologie chrání archeologické dědictví, musí toto dědictví existovat nebo jej musíme alespoň předpokládat, jinak by výzkum i památková péče byly zbytečné. Veřejná archeologie tím, že zveřejňuje, respektive sdílí s veřejností (která o toto sdílení jeví zájem) relevantní údaje o lokalitách, přispívá k tvorbě životního prostředí, a to věcně i významově v mysli lidí.²⁸

■ Poznámky

23 Ibidem, s. 876.

24 Průzkum detektorem kovů je forma archeologického výzkumu. Pokud je tedy tento průzkum prováděn v rozporu s památkovým zákonem, tj. někým jiným než oprávněnou organizací nebo archeologickým ústavem, jedná se o nelegální archeologický výzkum a jako takový podléhá sankcím, které jsou pro nelegální archeologické výzkumy platnou legislativou stanoveny. Aby mohla být výše uvedená proklamace uplatňována v praxi, je nutné ji převést do realizační roviny. Jak totiž vyplývá z tohoto příspěvku, plošná kriminalizace používání detektorů kovů ne-archeology není možná nejen z morálních, ale i z organizačně technických důvodů, neboť detektory zcela oprávněně používají i jiné profese (pyrotechnici, správci sítí apod.). Naopak je nutné označit ty uživatele detektorů kovů, kteří je zneužívají k nelegálnímu archeologickému výzkumu. Je totiž také dobře možné, že řada z nich si protiprávnost svého počínání ani neuvědomuje. Vedle osvěty související se zveřejňováním informací o lokalitách a o tom, co je pro ně hrozbou, je nutné vymezení jasnou a prokazatelnou hranici mezi legálním a nelegálním použitím detektoru. Pokud uživatel detektoru kovů při jeho používání k získávání artefaktů výkopem nebo sběrem disponuje pracovní nebo obdobnou smlouvou (např. dohodou o provedení práce), eventuálně dobrovolnickou smlouvou (podle § 5 zákona č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě) s oprávněnou organizací na detektorový průzkum v určité konkrétní oblasti a v určitém čase, pak se jedná o legální archeologický výzkum a odpovědnost za jeho správné provádění padá plně na hlavu oprávněné organizace. V opačném případě se jedná o nelegální činnost.

25 Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy, Sběrka mezinárodních smluv č. 99/2000, čl. 4, odst. 2.

26 Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, § 21–23.

27 Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, zvl. § 18 odst. 4. – Zákon č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění zákona č. 93/2004 Sb.

28 Za cenné připomínky k příspěvku, vznesené v bahně rybníka ve Frýdlantu, děkuji Mgr. Renatě Tišerové z Národního památkového ústavu, ÚOP v Liberci.